

MAGDALENA AMBRA WÓJCIK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0000-0002-9094-435X

magdawojcik@onet.pl

Українсько-білоруське пограниччя: Білоруські впливи на говірки Українського Полісся

Pogranicze ukraińsko-białoruskie: białoruskie wpływy na gwary ukraińskiego Polesia

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest badaniu ukraińskiego narzecza północnego (poleskiego), a ściślej rzecz ujmując, w jego ramach przestudiowane zostało zagadnienie wpływu białoruskiej przestrzeni językowej na strukturę tutejszych gwar. Opracowanie miało na celu wskazanie i opisanie cech charakterystycznych dla ukraińskich gwar poleskich, ale takich, które świadczą o wspólnych z gwarami południowobiałoruskimi tendencjach ewolucji zjawisk dialektalnych albo przeniknęły do ich struktury wskutek wpływu białoruskiego. W związku z tym badania miały w dużej mierze charakter konfrontatywny. Dlatego też na potrzeby analizy została przyjęta metoda historyczno-porównawcza i opisowa.

Słowa kluczowe: ukraińskie narzecze północne, Polesie, wpływ gwar białoruskich, metoda historyczno-porównawcza, metoda opisowa

Вступ

Оскільки Полісся, як географічний регіон, розташоване на території чотирьох держав: України, Білорусі, Росії та Польщі, взаємодія між суміжними говірками сприймається тут як природний процес.

Ця стаття присвячена вивченню питання впливу білоруського мовного простору, а точніше – поліських та центральних говірок білоруської мови, на склад відповідних суміжних говірок української мови. Про актуальність дослідження свідчить той факт, що на спорідненість північних українських говірок із південно-західними білоруськими вже звертали увагу, зокрема Г.П. Півторак, В.М. Ганцов, Ф.Т. Жилко й Т.В. Назарова.

Можливо, що наявність ідентичних чи схожих явищ, принаймні певною мірою, спричинена спільним походженням білоруських та українських

поліських говірок, адже «сучасне південно-західне наріччя білоруської мови й північні говори української [...] становили [...] один діалектний масив у межах Турово-Пінського князівства»¹ й виникли внаслідок «безпосередньої еволюції від дулібського діалекту»², адже зараз панівним є припущення про «постання поліської мовної спільноти на основі деревлянсько-дреговицького союзу племен (пізніше середньополіського діалекту)»³, предками яких були саме дуліби⁴. Притому, якщо взяти до уваги членування території Русі, запропоноване Юрієм Шевельовим, видно наявність перехідних територій, для яких характерною стала взаємодія використовуваних там говірок⁵. Наприклад, у живому мовленні жителів київсько-поліської території виразно помітне було ареальне поширення полоцько-смоленських діалектних рис, особливо *акання*⁶.

Одночасно виникають сумніви щодо статусу говірок українсько-білоруського пограниччя. На думку білоруських дослідників (зокрема Фёдора Данілавіча Клімчука й Аляксандра Антонавiча Кривiцкoгo⁷) берестейсько-пінські говірки, тобто «говірки півдня, центру та заходу Брестської області Республіки Білорусь», належать до білоруського діалектного простору, хоча, за словами як українських, російських і польських діалектологів, так і тутешніх мешканців, їм властиві українські ознаки⁸. З другого боку, деякі білоруські вчені українські східнополіські говірки пропонують зарахувати до складу середньобілоруських, у структурі яких спостерігається перемішування ознак північно-східного та південно-західного наріччя білоруської мови⁹. Так, на тому, що «південнобілоруські та північноукраїнські говори складають одну діалектну зону», наголошував, зокрема Єфимій Карський (блр. Яўхім Фёдаравіч Карскі)¹⁰.

¹ Л.Л. Гумецкая, *Вопросы украинско-белорусских языковых связей древнего периода*, «Вопросы языкознания» 1965, № 2, с. 42, власний переклад – М.А.В.

² В.М. Мойсієнко, *Північноукраїнське наріччя: Окресленість у просторі й часі*, в кн.: *Глотогенез: Матеріали міжнародної наукової конференції*, 2015, с. 145.

³ В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови: Північне (поліське) наріччя: Підручник*, Київ 2016, с. 31.

⁴ В.М. Мойсієнко, *Північноукраїнське наріччя...*, с. 149.

⁵ В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 16.

⁶ Там же, с. 29.

⁷ J. Kozłowska-Doda, *Białoruś jako pogranicze a pogranicza Białorusi: Zarys problematyki badań językoznawczych z przełomu XX i XXI w.*, «Studia białorutenistyczne» 2016, № 10, с. 242.

⁸ Г.Л. Аркушин, *Діалектоносії проти діалектологів (про статус берестейсько-пінських говірок)*, в кн.: *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik, Bd. 2012*, ред. О. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, V.O. Sagner, München – Berlin 2013, с. 31.

⁹ О.І. Скопненко, *Українська та білоруська літературні мови ХХ ст. крізь призму Полісся*, «Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем» 2010, № 22 (I), с. 159-164.

¹⁰ О. Семенова, *Діалектологічні дослідження українсько-білоруського Полісся: Історіографічний аспект*, «Народна творчість та етнологія» 2019, № 5 (381), с. 46.

Ця стаття спрямована саме на виявлення та описання ознак, притаманних українським поліським говіркам, які засвідчують наявність спільних тенденцій еволюції окремих діалектних явищ з південнобілоруськими, або пронишли в їхню структуру внаслідок білоруського впливу. Отже, дослідження має, значною мірою, контрастивний характер і спирається на порівняльно-історичний та описовий методи аналізу.

Джерелом емпіричного матеріалу слугуватимуть передусім східнополіські й західнополіські діалектні тексти, записані Владиславом Курашкевичем (польськ Władysław Kuraszkiewicz), а також діалектні тексти із середньополіських говірок Житомирської області, зібрані у вигляді навчально-методичного посібника «*Єдність у різноманітності: Поліщуки*», упорядкованого В.М. Мойсієнком і Г.І. Гримашевич. Черговим джерелом записів говірок у формі зв'язних текстів стануть «*Матеріали до української діалектології та фольклористики*» Олени Борисівни Курило та «*Поліський етнолінгвістичний збірник*» (рос. «*Полесский этнолингвистический сборник*») за редакцією Н.І. й С.М. Толстих та ін. Поза тим, у дослідженні використовуватиметься ілюстративний матеріал із «*Лінгвістичного атласу Нижньої Прип'яті*» Т.В. Назарової.

У ході аналізу будуть братися до уваги одиниці фонетичного та морфологічного рівнів.

Аналіз одиниць фонетичного рівня

I. Східнополіський говір:

- (1) «// начал^а йаг^о гук|ат[?] //»¹¹.
- (2) «/ р^ибу адд^аў /»¹².
- (3) «/ пасн[']êдаў і зн^оў папл^иў //»¹³.
- (4) «// прин[']есла дад^ому //»¹⁴.
- (5) «Пага[']на твая['] еда[']»¹⁵.
- (6) «Ад канца['] да канца[']»¹⁶.

Вищенаведені контексти засвідчують факт наявності у східнополіському українському говорі виявів *акання*¹⁷, тобто процесу, притаманного південно-західному наріччю білоруської мови та середньобілоруським говіркам.

¹¹ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*, вид. 2, Warszawa 1963, с. 159.

¹² Там же.

¹³ Там же.

¹⁴ Там же, с. 160.

¹⁵ О. Курило, *Матеріали до української діалектології та фольклористики*, Київ 1928, с. 112.

¹⁶ Там же, с. 116.

¹⁷ *Акання* (блр. *аканне*, рос. *аканье*) – це «нерозрізнення *o~a*, *e~a* в ненаголош[еній – М.А.В.] позиції, заміна *o*, *e* на звук *a*» (В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. (ред.), *Українська мова: Енциклопедія*, вид. 2, Київ 2004, с. 13). Вказане явище властиве східнополіському говору, але трапляються також приклади його неповної реалізації, про що свідчить, зокрема такий контекст, як «// а б|аба прин[']есла сн[']едат['] йе^а му на м|оре^а //» (W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159).

Зрештою, на білорускість цієї ознаки вказує також Валентина Іванівна Зевако, виокремлюючи її поряд з *яканням*¹⁸ як одну із головних рис «говірок північної частини Новгород-Сіверського району Чернігівської області»¹⁹. Причому варто зазначити, що, за словами Валерія Чекмонаса, первісно «південно-західні білоруські говори були «окальними»», мали «північноукраїнську основу», а *акання* з'явилося на цій території дещо пізніше²⁰ й, як бачимо, під впливом міжмовних контактів далі проникло в лівобережнополіський говір.

II. Східнополіський говір:

(7) «// а баба прин'есла сн'едат' йе^аму на м'оре^а //»²¹.

(8) «// от Ал'енка с'ела на лап'ату /»²².

Середньополіський говір:

(9) «ну йак'шчо ми приїшли до^у хати та ўже по^усп'евали та з сва^хами прив'італис'а /»²³.

(10) «/ чи у с'в'ет'і така д'руга йе /»²⁴.

(11) «'бат'ко ^{дуже} буў чоло^в'ік ро^зумни / чи^{сто}п'ломни / аку^ратни ўсе ўм'еў роби^т' /»²⁵.

У східнополіських дієслівних формах *сн'едат'*, *с'ела* відображена реалізація наголошеного *ѣ* як [e]. З огляду на територіальну близькість з Білоруссю та Росією (і ймовірну російськомовність діалектоносіїв), цю ознаку можливо сприймати як вияв білоруського або російського впливів (блр. *снедаць*, *села*, рос. *села*). Адже дослідники вирішують це питання по-різному. Наприклад, В.І. Зевако, аналізуючи структуру «говірок північної частини Новгород-Сіверського району Чернігівської області», розглядає цю особливість як «рису білоруського походження»²⁶, а Дмитро Анатолійович Марєєв, зі свого боку, наголошує на тому, що вона виникла внаслідок російського впливу²⁷, а далі стверджує, що за досліджуваною рисою це «спільний ареал із російськими і

¹⁸ *Якання* (блр. *яканне*, рос. *яканье*) у рамках цієї статті сприймається як різновид *акання*. Адже воно полягає у «збігу у вимові в ненаголошених складах звуків «о», «е» та «а» після м'яких приголосних» (С.А Кузнецов (ред.), *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург 2008, с. 1533, власний переклад – М.А.В.).

¹⁹ В.І. Зевако, *Про деякі білоруські особливості говірок північної Чернігівщини у зв'язку з проблемами їхнього групування*, «Філологічні студії: Структура і семантика мовних одиниць» 2014, вип. 10, с. 39, 42-43.

²⁰ В. Чекмонас, *Из истории формирования белорусских говоров*, в кн.: *Беларуская мова: Шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў*, Мінск 2001, с. 33-34, цит. за: В.М. Мойсієнко, *Північноукраїнське наріччя ...*, с. 148.

²¹ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

²² Там же, с. 160.

²³ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності: Поліщуки: Навчально-методичний посібник*, Житомир 2018, с. 11.

²⁴ Там же.

²⁵ Там же, с. 35.

²⁶ В.І. Зевако, *Про деякі білоруські особливості...*, с. 39, 41-43.

²⁷ Д.А. Марєєв, *Динаміка східнополіського діалекту*, Київ 2018, с. 48.

білоруськими говірками»²⁸. Крім цього, варто зазначити, що згідно з «Лінгвістичним атласом Нижньої Прип'яті» Т.В. Назарової, на всій поліській території, зображеній на картах, під наголосом переважає дифтонгічний рефлекс *ʦ*²⁹, але, за словами П. Векслера, «*e* (< **ě*) під наголосом поширився на поліські терени недавно, ймовірно, у XVIII–XIX ст. і продовжує витискати дифтонг»³⁰. Натомість у середньополіських говірках таке явище спостерігається як у наголошеній, так і у ненаголошеній позиції: *поусп'е|вали, с'|в'ет, ўм'еў* (блр., *наспявали*³¹, *свет, умеў* рос. *свет, умел*). Одночасно, незалежно від наголосу, ймовірно, під впливом української літературної норми, у живому мовленні поліщуків (навіть у мові однієї і тієї самої особи) іноді трапляються також форми, в яких цей звук перейшов у *[i]*. Адже «триває поступовий, але закономірний процес вирівнювання діалектних мовних систем у напрямку до поширеного стандарту – літературної мови»³². Хоча у випадку південної частини північних говорів така реалізація може бути також результатом впливу південно-східного наріччя³³.

III. Східнополіський говір:

(12) «/ ти па м^lору й'ез'д'іш /»³⁴.

(13) «З великого гора палет'ли в поле, з великаї ту'ски палену'ли в лески»³⁵.

(14) «Вана в мене' не вечерала»³⁶.

Середньополіський говір:

(15) «/ бат'ки сад'ат' ўсе це вес'іл':а ви^lчерати /»³⁷.

(16) «/ пове^uчерали ми і розби'рали мо'уло'ду /»³⁸.

Західнополіський говір:

(17) «na n|eby s'v|ityt' s|once w deń a w noć|i z|ory i kńaź|yč albo m|is'ac', r|aduha»³⁹.

(18) «sonc'e sviēt'it na n|ebī a mīēsec' i zory, tenča, jak źis'ne zr|obī to uż|artwa»⁴⁰.

²⁸ Там же, с. 49.

²⁹ Т.В. Назарова, *Лінгвістичний атлас Нижньої Прип'яті*, Київ 1985, с. 34, 35.

³⁰ П. Векслер, *Гістарычная фаналогія беларускай мовы*, Мінск 2004, с. 161, цит. за: В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 30.

³¹ У білоруській мові тут додатково відбулося ще акання.

³² В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 26.

³³ Д.А. Мареев, *Динаміка східнополіського діалекту...*, с. 48.

³⁴ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

³⁵ О. Курило, *Матеріяли до української діалектології...*, с. 129.

³⁶ Там же, с. 130.

³⁷ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності:...*, с. 12.

³⁸ Там же.

³⁹ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

⁴⁰ Там же, с. 155.

(19) «*j|eści śnad|ańe, na vec|eru vec|eraty*»⁴¹.

У зафіксованих у поліських говірках формах типу *на м|ору, гора, вечерала, пове^uчєрали, z|ory, vec|eru, vec|eraty* спостерігається ствердіння [p], характерне для південно-західного наріччя білоруської мови, та навіть і для літературного її різновиду. Тут воно завжди тверде (блр. *на мору, гора, вячєрала, павячєрالی, зорка, вячєра, вячєраць*), тоді як в українській може бути м'яким (укр. *по морю, вечеряла, повечеряли, зоря, вечеря, вечеряти, але горе*). Білоруське походження цієї ознаки підтверджує В.М. Мойсієнко, стверджуючи, що, «найвірогідніше, диспалаталізація р', як і шиплячих та ц' у поліських говорах відбулась під балтійським впливом. Пробившись із теренів Полісся поодинокими написаннями у найдавніших пам'ятках (XI–XII ст.), ця особливість стала домінувати у канцелярській мові Великого князівства Литовського»⁴².

IV. Східнополіський говір:

(20) «Ад канца' да канца'»⁴³.

(21) «А на ёй быў тих [т.е. тиф], на матцы»⁴⁴.

(22) «дак ляжыць мертвец на тум, на лаўцы, дак пайдў я гарбузы пасажў»⁴⁵.

Західнополіський говір:

(23) «*n a w|os'mom r|ocy pryx|odyt' tr|et'ij i pr|osyc's'a n'a-nušč*»⁴⁶.

(24) «*puš|oц star|yk, pryñuēs snup|ok soł|omy, postel|iу jom|u na ł|aucy palah|ały sp|aty i stali sob'|e hovor|yty ob|adva*»⁴⁷.

(25) «Одз|ин ст|арец приш|оў и каже:»⁴⁸.

У вищенаведених прикладах живої мови носіїв східнополіської та західнополіської говірок фіксується стверділе [ц], яке у білоруському мовному просторі завжди тверде (блр. *канца, на лаўцы*), у той час як в українському – на значній території та у літературній мові, – воно м'яке (укр. *кінця, у році, на лавці, старець*). Зрештою, білоруськість цієї ознаки підтверджують також В.М. Мойсієнко⁴⁹ та В.І. Зевако, яка помічає, що аналізовані нею східнополіські говірки відзначаються «послідовно твердою свистячою африкатою [ц]»⁵⁰. При цьому варто зазначити, що «за твердістю кінцевого ц в іменнику

⁴¹ Там же, с. 156.

⁴² В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 42.

⁴³ О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 116.

⁴⁴ Н.И. Толстой, А.В. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая, *Полесский этнолингвистический сборник: Материалы и исследования*, Москва 1983, с. 62.

⁴⁵ Там же, с. 64.

⁴⁶ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniostowiańskiej...*, с. 152.

⁴⁷ Там же.

⁴⁸ Там же, с. 160.

⁴⁹ В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 42, 48-49.

⁵⁰ В.І. Зевако, *Про деякі білоруські особливості...*, с. 42-43.

хлопец, а також перед а(я), у(ю) (вулиця, хлопця, вулицу, хлопцу) середньо- і східнополіські говірки об'єднуються із наддністрянськими, подільськими, гуцульськими і покутсько-буковинськими»⁵¹.

V. Західнополіський говір:

- (26) «ton maje šč|as'c'e, bo un s'a na p|ewno w mišk|u rod'ih»⁵².
 (27) «zł|odyj miū šč|as'c'e že ft'ük»⁵³.
 (28) «miēw šč|as'c'e že ut'uōk, bo byl|ib jem|u dal|i!»⁵⁴.
 (29) «un|a prad|e kun|oplu abo lon, w|ownu, šers'c', pr|adyvo, p|ysara, tel|ata»⁵⁵.
 (30) «temno u x|ac'i»⁵⁶.
 (31) «h|eto fs'a moja s'em|a: b|ac'ko, m|aty, dyt'yna»⁵⁷.
 (32) «ja ne'x|oču t|oho rob'ic'i»⁵⁸.
 (33) «serp, ž|ac'i ž|yto na žmeñiē»⁵⁹.
 (34) «kos'ic'i s'iēno»⁶⁰.
 (35) «br|ac'i v|odu s koł|oż'is'a»⁶¹.
 (36) «Через гӯод вы мне принесеце пирог|и, а б|удзе ўр|еме, кол|и клуб|очок прик|оцицца»⁶².
 (37) «клуб|очок поўёў ёго на т|ую гору, на тӯой горы ст|оиць такій сад, а у тым с|аду ст|оиць такая х|ата!»⁶³.
 (38) «Старец даў ем |y лесци, вуон наеўса»⁶⁴.

У деяких західнополіських говірках спостерігається притаманне білоруському мовному простору *цекання*, тобто перехід [m'] у [ц'] (напр. укр. *батько* – блр. *бацька*). Але з огляду на факт, що до цього говору належать також підляські говірки, приклади 26-29 можна сприймати також як вияв польського впливу (блр. *шчасце*, *шэрсць* – пол. *szczęście*, *sierść* – укр. *щастя*, *шерсть*).

VI. Східнополіський говір:

- (39) «/ йон пайед'е^a р|ибу лав'іт'//»⁶⁵.

⁵¹ В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 46.

⁵² W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 153.

⁵³ Там же, с. 154.

⁵⁴ Там же, с. 155.

⁵⁵ Там же, с. 154.

⁵⁶ Там же, с. 158.

⁵⁷ Там же.

⁵⁸ Там же.

⁵⁹ Там же.

⁶⁰ Там же.

⁶¹ Там же.

⁶² Там же, с. 160.

⁶³ Там же.

⁶⁴ Там же.

⁶⁵ Там же, с. 159.

(40) «/ і пай|ехаў Ів|ан р|ибу в|уд'іт' //»⁶⁶.

(41) «/ ти па м|ору й'ез'д'іш /»⁶⁷.

Середньополіський говір:

(42) «без|д'етнос'т' теж пла|ти»⁶⁸.

Західнополіський говір:

(43) «ton ma je šč|as'c'e, bo un s'a na p|ewno w mišk|u rod'іł»⁶⁹.

(44) «br|ac'і v|odu s koł|oz'is'a»⁷⁰.

(45) «Жыл|и двое б|едных людз|ей, жуѡнка и чолов|ек»⁷¹.

(46) «у их родз'ило со дзиц'я и ниhto не хоц'эў хриcцици»⁷².

(47) «Одз|ин ст|арец приш|оў и каже:»⁷³.

(48) «Через г|уд вы мне принесец|е пирог|и, а б|удзе ўр|еме, кол|и клуб|очок прик|оцицца»⁷⁴.

(49) «На другій д|ень в|уоны ўст|али и погледз|ели гд|зе ст|арец полож|ыў три копейки»⁷⁵.

У всіх трьох говорах фіксуються приклади м'якості [d'] перед голосними переднього ряду *i* та *e*. З огляду на факт, що на українському ґрунті воно було би твердим (укр. *поїде, вудити, їздиш, бездітність*), таке явище можна розглядати як білоруський вплив (так сприймають цю ознаку, зокрема В.І. Зевако⁷⁶ та Є.Ф. Карський⁷⁷), але лише частковий, оскільки у білоруському мовному просторі на цьому місці повинно відбутися ще *дзекання*, себто перехід [d'] у [dz'] (блр. *паезде, вудзіць, ездзіш, бяздзетнасць*), яке, зрештою, спостерігається у деяких західнополіських говірках. Притому важливо сказати, що м'яка характеристика цього звука пов'язана також з притаманним «більшості українських діалектів» та літературній мові процесом «злиття [...] давніх *у, *і в один специфічний [u]⁷⁸, хоча «північноукраїнським говіркам властиве «недозлиття» [...]: збереження *і (і) дієзного (зі здатністю палаталізувати передньоязикові) у крайніх північноукраїнських — *кол'і, т'іхо*»⁷⁹.

⁶⁶ Там же.

⁶⁷ Там же.

⁶⁸ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності...*, с. 10.

⁶⁹ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 153.

⁷⁰ Там же, с. 158.

⁷¹ Там же, с. 160.

⁷² Там же.

⁷³ Там же.

⁷⁴ Там же.

⁷⁵ Там же.

⁷⁶ В.І. Зевако, *Про деякі білоруські особливості...*, с. 42-43.

⁷⁷ Там же, с. 45.

⁷⁸ «У літературній українській мові [цей звук – М.А.В.] належить до передньо-середнього ряду, високо-середнього підняття, є недієзним» (В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 12).

⁷⁹ Там же.

VII. Східнополіський говір:

(50) «За гу́лицяю, де расту́ть сакари́»⁸⁰.

У східнополіських говірках трапляються лексеми з протетичним звуком *z*, що характерно для південно-західного наріччя білоруської мови. Варто зазначити, що в обох літературних мовах тут з'явилося би протетичне *v* (укр. *вулиця*, блр. *вуліца*).

VIII. Середньополіський говір:

(51) «/а ʎік'і дороґ'і//»⁸¹.

(52) «// у ґород'і учасникам бойових д'їй ўс'і ʎил'ґ'і //»⁸².

(53) «/ і пуґт'оўк'і ў санатор'ї //»⁸³.

(54) «// а шче ў т'і ʎрок'і нас застаўл'али ʎуже ʎажко роґбити»⁸⁴.

(55) «ої воґроґ'і з доґроґ'і»⁸⁵.

(56) «/ і дв'і ʎожк'і / і дв'і м'іск'і //»⁸⁶.

(57) «// от йа кажу до йоґо / до браґтих'і //»⁸⁷.

Західнополіський говір:

(58) «to biēdny xʎopес' - a to x'ʎitry»⁸⁸.

У середньополіському та західнополіському говорах наявні звукосполучення [к'і], [z'і], [x'і]. На згадане явище звертає увагу В.М. Мойсієнко, який у цьому контексті пише про «загальносхіднослов'янську тенденцію зміни *z*, *ky*, *xy* в *z*, *ki*, *xi*, що відбулася у різних діалектах Русі неоднаково: у південних говорах – наприкінці XI ст., в північних і східних – у другій половині XII – протягом XIII ст.»⁸⁹. Одночасно «м'яка реалізація фонем /г, к, х/ перед голосним переднього ряду» виділяється також Дель Гаудио Сальваторе у переліку рис, властивих говіркам Ріпкинського району, але дослідник не визначає точно походження цієї особливості, наголошуючи лише на тому, що вона притаманна також білоруській та російській мовам⁹⁰. Отже, тут маємо справу скоріше з виявом спільного розвитку діалектного явища (блр. *хитры*, рос. *хитрый*), тим паче, що така його рефлексія типова також для деяких подільсько-волинських, надсянських, наддністрянських, північнокарпатських і східнокарпатських говірок⁹¹.

⁸⁰ О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 111.

⁸¹ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності: ...*, с. 10.

⁸² Там же.

⁸³ Там же.

⁸⁴ Там же.

⁸⁵ Там же, с. 11.

⁸⁶ Там же, с. 19.

⁸⁷ Там же.

⁸⁸ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 153.

⁸⁹ В.М. Мойсієнко, *Історична діалектологія української мови...*, с. 57.

⁹⁰ Д.Г. Сальваторе, *Деякі особливості говору Ріпкинського району*, «Філологічні студії: Збірник наукових праць» 2017, вип. 9, с. 142. Згідно з українською літературною нормою тут з'являються сполучення [к'и], [zи], [хи] (укр. *хитрий*).

⁹¹ С.П. Бевзенко, *Діалектологія*, Київ 1980. У деяких із перерахованих говірок на цьому місці допустимі «звукосполуки [к'еи], [x'еи], [к'еу], [x'еу], [к'і], [x'і], [z'і], [zи]», вживання яких часто зумовлене наголосом (там же).

Аналіз одиниць морфологічного рівня

ІХ. Східнополіський говір:

- (59) «А ста́рши брат го́йстру шаблю впи́ма'в»⁹².
 (60) «Вин того ді́ла був знайо́ми»⁹³.
 (61) «А ме́нши брат бежи́ть-пудбіга́є, чирво́ну кита́йку знахожда́є»⁹⁴.
 (62) «Бо́же миласти́ви»⁹⁵.
 (63) «Таки́ могу́щи, усе́ зна́в»⁹⁶.
 (64) «Сильни́ мут иде́»⁹⁷.
 (65) «М'я́ки хлѣб»⁹⁸.
 (66) «Слюса́рику, скуй менѣ вено́чак, залати́ вено́чак, залати́ персньо́чак»⁹⁹.
 (67) «Вѣн ра́ди»¹⁰⁰.
 (68) «Да закупи́ла вана́ да три гарада́: шо перви́ го́рад да ис пана́ми, шо дру́ги горад да ис казака́ми, шо тре́тї го́рад да ис пахара́ми»¹⁰¹.
 (69) «/ приплив'ї к бере́ж'очку к жоўтаму п'е́с'очку /»¹⁰².
 (70) «Го́йстру ша́блю виніма́є... да свайму́ ме́ншаму бра́ту го́лаву стина́є»¹⁰³.
 (71) «Седи́, седи́, ящерко, в зеле́наму ку́щику, май сабі́ дѣ́вачку, як перепѣ́лачку»¹⁰⁴.
 (72) «/ то н'е м'атка с т'он'е́нк'ім галаск'ом //»¹⁰⁵.
 (73) «Свитина рогози́ новая, повси́на волови́ная»¹⁰⁶.
 (74) «Жнивава́я пѣ́сьня»¹⁰⁷.
 (75) «Ра́ня раля́ лу́чая, ненуж тая пѣ́зьня»¹⁰⁸.
 (76) «Залата́я кара́, срѣ́блая ро́за»¹⁰⁹.
 (77) «/ і зам'азаў гл'інайу /»¹¹⁰.
 (78) «Чи не бачили, добра́я люде, да куди наша калимажка йшла?»¹¹¹.

⁹² О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 110.

⁹³ Там же, с. 115.

⁹⁴ Там же.

⁹⁵ Там же, с. 118.

⁹⁶ Там же.

⁹⁷ Там же.

⁹⁸ Там же.

⁹⁹ Там же, с. 121.

¹⁰⁰ Там же, с. 124.

¹⁰¹ Там же, с. 121.

¹⁰² W. Kuraszkiwicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

¹⁰³ О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 111.

¹⁰⁴ Там же.

¹⁰⁵ W. Kuraszkiwicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 160.

¹⁰⁶ О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 110.

¹⁰⁷ Там же, с. 113.

¹⁰⁸ Там же, с. 119.

¹⁰⁹ Там же, с. 126.

¹¹⁰ W. Kuraszkiwicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 160.

¹¹¹ О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 116.

(79) «За три лѣса́, за три тьо́мнія»¹¹².

Середньополіський говір:

(80) «бат'ко дуже буў чолов'як ро¹зумни / чи¹стоп¹ломни / аку¹ратни ўсе ўм'еў роби¹т'»¹¹³.

(81) «/ дуже ¹ради¹ буў /»¹¹⁴.

(82) «ти каж¹ди ден' пок¹лочку напради і ¹будут у нас к¹росна //»¹¹⁵.

Західнополіський говір:

(83) «bah¹on vel¹ik¹ a po ser¹edińi łuh»¹¹⁶.

(84) «p¹alci, m¹i z¹in y palec, vel¹ik¹ palec, kłykot'»¹¹⁷.

(85) «hnyzd¹o h¹ajs'c'or č¹orny jak bus'ol»¹¹⁸.

(86) «to b¹i¹edny x¹lopec' - a to x¹litry»¹¹⁹.

(87) «клуб¹очок поўеў ёго на т¹ую гору, на т¹ой горы ст¹оиць такій сад, а у тым с¹аду ст¹оиць такая х¹ата!»¹²⁰.

Як бачимо, у всіх трьох північноукраїнських говорах з'являються стягнені форми називного відмінка прикметників та порядкових числівників чоловічого роду (приклади 59-68, 80-82 та 83-86), які характерні для білоруського мовного простору (блр. *вялікі, чорны, першы, бедны, хітры*), хоча у випадку західнополіських говірок їх можна сприймати також як вияв польського впливу (пол. *wielki, czarny, pierwszy, biedny, chytry*). Крім цього, у східнополіському та західнополіському говорах у вихідній формі прикметників жіночого роду з'являється флексія *-ая* (приклади 73-76, 87), яка притаманна білоруському та російському мовним просторам, проте В.І. Зевако обидві згадані риси однозначно зараховує до особливостей, які виникли як результат взаємодії з білоруськими говірками¹²¹. Одночасно у східнополіських говірках фіксуються також інші прикметникові закінчення білоруського походження: *-ия* (приклади 78-79) для називного відмінка множини, *-аму* (приклади 69-71) для давального відмінка однини та *-ім* (приклад 72) для орудного відмінка однини прикметників чоловічого роду й *-аю* (приклад 77) для орудного відмінка однини прикметників жіночого роду.

Х. Східнополіський говір:

(88) «А ён дрóва рубáл на дравé»¹²².

(89) «/ йон пай'ед'е^a р'ибу лав'ит' //»¹²³.

¹¹² Там же, с. 128.

¹¹³ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності: ...*, с. 35.

¹¹⁴ Там же.

¹¹⁵ Там же, с. 37.

¹¹⁶ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 155.

¹¹⁷ Там же, с. 156.

¹¹⁸ Там же, с. 157.

¹¹⁹ Там же, с. 153.

¹²⁰ Там же, с. 160.

¹²¹ В.І. Зевако, *Про деякі білоруські особливості...*, с. 43.

¹²² Н.И. Толстой, А.В. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая, *Полесский этнолингвистический сборник: ...*, с. 62-64.

¹²³ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

- (90) «/ а йан¹а за йаг¹о да у м'е^аш¹ок да й пан'е^асл¹а //»¹²⁴.
- (91) «А ям^у такée ўдалось»¹²⁵.
- (92) «// а баба прин'есла сн'едат' йе^аму на м'оре^а //»¹²⁶.
- (93) «/ дак Іван йе^ай¹е у п'іеч' /»¹²⁷.
- (94) «А на ёй быў тих [т.е. тиф], на матцы»¹²⁸.
- (95) «Тяпéраки о це ужэ бы мая мáтка умéрла, дак я б ужэ, шчо у мянэ б ни було́, дак нясуть у тую хату́»¹²⁹.
- (96) «/ йа табé сн'едат' прин'есла //»¹³⁰.
- (97) «А тады ужэ – мая мáтка рóдная, дак я ужэ далжна́ пёрва вести да сябé и угашчать тых людей»¹³¹.
- (98) «Неззя менѢ, дитя мае, прыбуць ик табѢ»¹³².
- (99) «Мині се вино самій на'дабно, майму' бра'тїчку на женї'ннїчко»¹³³.
- (100) «Пага'на твая' еда'»¹³⁴.
- (101) «Хоч мѢч твая' й'зьме, то рука' твая' не знї'ме»¹³⁵.
- (102) «Ой ми свайму' па'ну нареди'ли сла'ву»¹³⁶.
- (103) «Лу'че ми бу'дем іхати-повжджати, тернам да бар'я'кам бу'дем верхи' стина'ти да свайму' ме'ншаму бра'ту на прикме'ту же пакида'ти»¹³⁷.
- (104) «/ загад'ала доцци свай¹ой п'іеч' тап'іт' /»¹³⁸.
- (105) «Умира́ла яé мáтка як раз на Микóлу»¹³⁹.
- (106) «Ой хто-ж ту'ю кару' пабира'е?»¹⁴⁰.
- (107) «Шо я тую ту'ску, шо я тую печаль да на листо'чки спишу, шо я лисьте, лисьте розмаї'сте за водою пущу'»¹⁴¹.

¹²⁴ Там же, с. 160.

¹²⁵ Н.И. Толстой, А.В. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая, *Полесский этнолингвистический сборник:...*, с. 64.

¹²⁶ W. Kuraszkiwicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

¹²⁷ Там же, с. 160.

¹²⁸ Н.И. Толстой, А.В. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая, *Полесский этнолингвистический сборник:...*, с. 62.

¹²⁹ Там же, с. 67.

¹³⁰ W. Kuraszkiwicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

¹³¹ Н.И. Толстой, А.В. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая, *Полесский этнолингвистический сборник:...*, с. 67.

¹³² О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 115.

¹³³ Там же, с. 118.

¹³⁴ Там же, с. 112.

¹³⁵ Там же, с. 118.

¹³⁶ Там же, с. 119.

¹³⁷ Там же, с. 123.

¹³⁸ W. Kuraszkiwicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 160.

¹³⁹ Н.И. Толстой, А.В. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая, *Полесский этнолингвистический сборник:...*, с. 62.

¹⁴⁰ О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 120.

¹⁴¹ Там же, с. 124.

(108) «Распита́ли, як ано́ то́е, так тих мана́хав цеп на ши́ю и в Сибір»¹⁴².

Західнополіський говір:

(109) «słeka taja bułka namorduje, on^a fietaje fkoło na nićci»¹⁴³.

(110) «клубочок поўёў ёго на т¹ую гору, на т¹ой горы ст¹оиць такі сад, а у тым с¹а ду ст¹оиць такая х¹ата!»¹⁴⁴.

(111) «jak wiõn rozvaz¹au ton miš¹ok, jak toje x¹lynuło iz miška, ruõzne žaby, korop¹y (k¹orop = ropucha), užyê, jaščurki»¹⁴⁵.

(112) «tak j¹oho pan buk nakaz¹au že mus¹iš toje zobrat¹i, k¹edys¹ v¹ypus¹c¹i¹»¹⁴⁶.

(113) «h¹eto fs¹a moja s¹emja: b¹ac¹ko, m¹aty, dyt¹yna»¹⁴⁷.

Вищенаведені приклади свідчать про те, що в українських східнополіських говірках фіксуються притаманні білоруському мовному ґрунту форми як особових, так і присвійних займенників: *ён* (укр. *він*), *яна* (укр. *вона*), *яго* (укр. *його*), *яму* (укр. *йому*), *яе* (укр. *її*), *на ёй* (укр. *на ній*), *мяне* (укр. *мене*), *табе* (укр. *тобі*), *сябе* (укр. *себе*), *мае* (укр. *моє*), *майму* (укр. *моєму*), *твая* (укр. *твоя*), *свайму* (укр. *своєму*), *свайёй* (укр. *свої*). Причому варто зазначити, що у досліджуваних говірках у займенниках *йеаму* та *йеай|е* (приклади 92 і 93) *е* тільки наближається до *а*, тобто *акання* не повністю тут реалізоване. Крім цього, як в східнополіському, так і в західнополіському говорах наявні наступні форми вказівних займенників: *тая* (укр. *та*), *тую* (укр. *ту*), *тоє* (укр. *те*), *у тым* (укр. *у тому/у тім*), *гэта* (укр. *це*). Вони типові для білоруського мовного ґрунту, але у зв'язку з тим, що нестягнені форми займенників *тая*, *тую*, *тоє*, як стилістично марковані, поширені також в українській мові, особливо у фольклорі, це спільна риса не тільки окремих білоруських та українських говірок, але й навіть мов. Натомість наявність лексеми *h¹eto* є виявом білоруського впливу. Причому з огляду на той факт, що це західнополіська говірка, *акання* тут відсутнє, зрештою, подібно як у берестейсько-пінських говірках, статус яких, як підкреслювалося раніше, викликає сумніви.

XI. Східнополіський говір:

(114) «// У йіх буў син Ів¹ан //»¹⁴⁸.

(115) «Була́ в його́ ша́пка-би́рка, зве́рху ди́рка»¹⁴⁹.

(116) «И к йим»¹⁵⁰.

¹⁴² Там же, с. 128.

¹⁴³ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 156.

¹⁴⁴ Там же, с. 160.

¹⁴⁵ Там же, с. 154.

¹⁴⁶ Там же.

¹⁴⁷ Там же, с. 158.

¹⁴⁸ Там же, с. 159.

¹⁴⁹ О. Курило, *Матеріали до української діалектології...*, с. 112.

¹⁵⁰ Н.И. Толстой, А.В. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая, *Полесский этнолингвистический сборник:...*, с. 64.

Середньополіський говір:

- (117) «/ бо за його н'ічого не платили /»¹⁵¹.
 (118) «/ і ў його йако́с' таки і дочка була /»¹⁵².
 (119) «// і тоже остаўс'а ў його син //»¹⁵³.
 (120) «// йак л'агайу спат' з йім увечер'і»¹⁵⁴.
 (121) «// і добре / і пагане ми з йейу по́д'ілимос'а //»¹⁵⁵.

Західнополіський говір:

- (122) «to dwa pryšło do j'oho a tret'oho ne buło šče raz/om z ijimly dw'oma»¹⁵⁶.
 (123) «to star'yk šče odmah'ajec'c'a od j'oho, a un k'áže:»¹⁵⁷.
 (124) «to viēte ne blačyli tret'oho, no tu tup'irože sob'e podyviēte s'a na j'oho»¹⁵⁸.
 (125) «nex jix ũkradle ũ m'ene z br'učkoju, tohd'y odd'am doč'ku sfoj'u za j'oho»¹⁵⁹.
 (126) «w j'oho t'aške žyc'e, bo m'alo m'aje zemli»¹⁶⁰.
 (127) «jak jest d'uzo m'edu, to w'ybere połow'inu a reštu zostavit dla jix na z'imu»¹⁶¹.
 (128) «jak ja ne perebj'u k'lyxt'om, to ja musu za jix zap'lat'it'i, a jak ja pereb'j'u to toj zap'lat'it, xto kaze dat'і»¹⁶².
 (129) «у их родзілосо дзіця і ніхт'о не хоц'эў хрысцііці»¹⁶³.

У випадку поєднання прийменника з займенником у непрямих відмінках в українському мовному просторі, як правило, з'являється *н* (*у них*, *з ними*), тоді як у білоруському – воно відсутнє¹⁶⁴ (*ў іх*, *з імі*). Саме таке явище ілюструють вищенаведені приклади фраз північноукраїнськими говірками.

ХІІ. Східнополіський говір:

- (130) «Ще й ранѣ 'й' того Микола встав, лучко'м подзвони'в, бра'тцев побуди'в»¹⁶⁵.

¹⁵¹ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності: ...*, с. 10.

¹⁵² Там же, с. 15.

¹⁵³ Там же, с. 18.

¹⁵⁴ Там же.

¹⁵⁵ Там же, с. 20.

¹⁵⁶ Там же, с. 152.

¹⁵⁷ Там же.

¹⁵⁸ Там же.

¹⁵⁹ Там же, с. 153.

¹⁶⁰ Там же.

¹⁶¹ Там же, с. 154.

¹⁶² Там же, с. 156.

¹⁶³ Там же, с. 160.

¹⁶⁴ Ця риса білоруського походження помітна також у досліджуваних Дель Гаудио Сальваторе говірках Ріпкинського району (Д.І. Сальваторе, *Деякі особливості говору Ріпкинського...*, с. 143).

¹⁶⁵ О. Курило, *Матеріяли до української діалектології...*, с. 124.

Західнополіський говір:

- (131) «Вышэй, вышэй поднімаеця ого́нь из зымні, поднімаеця, а то выла́зыць чіловік из то́го огню и гово́рыць»¹⁶⁶

У східнополіському та західнополіському говорах фіксуються вияви білоруського способу творення форм вищого ступеня прислівників і прикметників (блр. *раней, вышэй* – укр. *раніше, вище*), на що звертає увагу також Дель Гаудіо Сальваторе¹⁶⁷.

XIII. Східнополіський говір:

- (132) «/ ти па м^ору й^лез^д іш /»¹⁶⁸.

- (133) «/ ти рибку д^овіш /»¹⁶⁹.

Західнополіський говір:

- (134) «čy ty jom^u das[’]lⁱ?»¹⁷⁰.

- (135) «cy ty jom^u das[’]lⁱ my dam^o, vy daste wońiēńic ne dadut»¹⁷¹.

- (136) «nëx svoj^u dočk^u odd^las[’]c[’] za m^lene»¹⁷².

- (137) «a druha kobiēta v^ozme prod^las[’]c[’] bo na podatok tr^leba hr^losy zaplac^lic^li»¹⁷³.

- (138) «клубочок поўёў ёго на т^ую гору, на т^уой горы ст^лоиць такі сад, а у тым саду ст^лоиць такая х^лата!»¹⁷⁴.

У східнополіському говорі при відмінюванні дієслів II дієвідміни у формах другої особи однини замість української флексії *-иш* з’являється типове для білоруського мовного ґрунту закінчення *-иш*. Натомість у західнополіських говірках білоруський вплив спостерігається у формі другої особи однини *das[’]lⁱ* (блр. *дасі* – укр. *даси*) та у формах третьої особи однини з кінцевим *-ць*, наприклад, *odd^las[’]c[’]* (блр. *аддасць* – укр. *віддасть*), *prod^las[’]c[’]* (блр. *прадасць* – укр. *продасть*), *ст^лоиць* (блр. *стайць* – укр. *стоїть*). Отже, всі згадані відмінності мають суто фонетичний характер.

XIV. Середньополіський говір:

- (139) «/ с[’]а^лда^лем /»¹⁷⁵.

- (140) «с[’]а^лда^лем ми^і так / йак ми^і п^р і^чеж[’] і^йе»¹⁷⁶.

У середньополіському говорі фіксується дієслівна форма *сядаем*, яку можна сприймати як форму першої особи множини від білоруського дієслова

¹⁶⁶ Там же.

¹⁶⁷ Д.І. Сальваторе, *Деякі особливості говору Ріпкинського...*, с. 143.

¹⁶⁸ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

¹⁶⁹ Там же.

¹⁷⁰ Там же, с. 155.

¹⁷¹ Там же, с. 157.

¹⁷² Там же, с. 153.

¹⁷³ Там же, с. 155.

¹⁷⁴ Там же, с. 160.

¹⁷⁵ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності...*, с. 11.

¹⁷⁶ Там же.

сядаць. Адже на українському ґрунті відповідає йому дієслово *сідати*, яке у цьому випадку при дієвідмінюванні мало би форму *сідаємо*.

XV. Західнополіський говір:

(141) «реч¹у хліб»¹⁷⁷.

(142) «treba j¹mu ритихч¹у, пареч¹у хліба»¹⁷⁸.

(143) «treba ромохч¹і пареч¹і хліба»¹⁷⁹.

(144) (151) «tryvoha – treba цтык¹аты, б'е¹ш¹у – давaj бу¹зіемо!»¹⁸⁰.

Зафіксовані у західнополіському говорі форми інфінітива з кінцевим *-чи* (у є варіантом фонемі *і*) типу *реч|у* (блр. *пячы* – укр. *пекти*), *пареч|у*, *пареч|і* (блр. *напячы* – укр. *напекти*), *ритихч|у*, *ромохч|і* (блр. *памагчы/дапамагчы* – укр. *допомогти*), *б'е¹ш¹у* (блр. *бегчы* – укр. *бігти*) слід розглядати скоріше як вияв спільного розвитку українських та білоруських поліських говірок, тим паче, що, як згадувалося, ця риса властива також південно-західному наріччю української мови.

XVI. Східнополіський говір:

(145) «/ йон пайед'е^a р¹ибу давіт' //»¹⁸¹.

(146) «/ і пай|ехаў Іван р¹ибу в|уд'іт' //»¹⁸².

(147) «// а баба прин'есла сн'едат' йе^aму на м¹оре^a //»¹⁸³.

(148) «// начала йаг¹о гукат' /»¹⁸⁴.

Середньополіський говір:

(149) «йак же ж ми будемо жит'»¹⁸⁵.

(150) «/ а в'ін|чан'а не було бо ни бу|ло де в'ін|чат' //»¹⁸⁶.

(151) «то|д'і шче йак з|разу йа бу|ла |мен'ча / то дозво|л'али хо|-дит' //»¹⁸⁷.

(152) «// хоч гр'іх так ка|зат' /»¹⁸⁸.

(153) «// йак л'агайу спат' з йім у|вечер'і /»¹⁸⁹.

Західнополіський говір:

(154) «ја не' х|о¹цу т|о¹о гоб'іс'і»¹⁹⁰.

¹⁷⁷ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 157.

¹⁷⁸ Там же, с. 154.

¹⁷⁹ Там же, с. 158.

¹⁸⁰ Там же, с. 157.

¹⁸¹ Там же, с. 159.

¹⁸² Там же.

¹⁸³ Там же.

¹⁸⁴ Там же.

¹⁸⁵ В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич, *Єдність у різноманітності:...*, с. 9.

¹⁸⁶ Там же, с. 11.

¹⁸⁷ Там же, с. 16.

¹⁸⁸ Там же, с. 17.

¹⁸⁹ Там же, с. 18.

¹⁹⁰ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej...*, с. 159.

(155) «serp, ž|ac'i ž|yto na žmeńie»¹⁹¹.

(156) «kos'ic'i s'iēno»¹⁹².

(157) «br|ac'i v|odu s koł|oż'is'a»¹⁹³.

(158) «Старец даў ем |у |есци, вуон наеўса»¹⁹⁴.

У вищенаведених дієслівних формах у східнополіському й середньополіському говорах з'являється суфікс інфінітива *-ть* (укр. *ловити, вудити, снідати, гукати, жити, вінчати, ходити, казати, спати*), властивий також українському південно-східному наріччю та російській літературній мові. Тому, це скоріше вияв спільного розвитку, але якщо би розглядати це явище як російський або білоруський вплив, то у другому випадку лише частковий, оскільки у білоруському мовному просторі на цьому місці повинно відбутися ще *цекання* (блр. *лавіць, вудзіць, снедаць, гукаць, жыць, вянчаць, хадзіць, казаць, спаць*), що, своєю чергою, помітно у мові носія західнополіського говору.

Висновки

Проведене дослідження показує, що на всій території Українського Полісся у фонетиці й морфології досить сильно проявляється вплив суміжних південних білоруських говірок, але найвиразніше він віддзеркалюється у східнополіському говорі, найяскравішою рисою білоруського походження якого є *акання*.

Поза тим, серед явно білоруських фонетичних ознак північноукраїнських говорів можливо виділити, зокрема, твердість *[p]* та *[ц]*, а також характерні для деяких західнополіських говірок процеси *цекання* і *дзекавання* чи протетичне *[z]*, яке іноді фіксується у східнополіських говірках. Своєю чергою, якщо йдеться про морфологічні особливості, що виникли внаслідок білоруського впливу, то варто згадати стягнені форми називного відмінка прикметників та порядкових числівників чоловічого роду поряд із неусіченими формами жіночого й середнього родів та множини, відсутність *[н]* у випадку поєднання прийменника з займенником у непрямих відмінках, наявність у східнополіському й західнополіському говорах особових, присвійних та вказівних займенників типу *ён, яна, яго, яму, яе, на ёй, мяне, табе, сябе, мае, майму, твая, свайму, сваёй, гэта*, а також виявів білоруського способу творення форм вищого ступеня прислівників і прикметників (*раней, вышэй*). Натомість такі риси, як, зокрема звукосполуки *[к'і], [z'і], [х'і]* у середньополіському й західнополіському говорах та форми інфінітива з кінцевим – *чи* у західнополіських говірках є підтвердженням спільного розвитку.

¹⁹¹ Там же.

¹⁹² Там же.

¹⁹³ Там же.

¹⁹⁴ Там же, с. 160.

Одночасно, не завжди можна однозначно визначити, чи дана риса є виявом білоруського впливу, чи спільного розвитку діалектних явищ. Крім цього, у зв'язку з територіальною близькістю українських поліських говорів не тільки з білоруськими, але також із польськими й російськими говірками, деякі їхні особливості можуть бути наслідком відповідно польського (особливо у випадку західнополіського говору) та російського впливів. Показовим прикладом буде тут реалізація *ʔ* у вигляді [e], притаманна східнополіському та середньополіському говорам. Адже дослідники трактують це явище по-різному: як вияв спільного розвитку або рису російського чи білоруського походження. З другого боку, з огляду на те, що структура говірок поступово, але природно змінюється під впливом літературної норми, іноді на місці цього звуку з'являється також рефлекс [i].

Бібліографія

- Arkushyn H.L., *Dialektonosiyi proty dialektolohiv (pro status beresteys'ko-pins'kykh hovirok)*, [w:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik, Bd. 2012*, ред. O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, V.O. Sagner, München – Berlin 2013, s. 31-37 [Аркушин Г.Л., *Діалектоносії проти діалектологів (про статус берестейсько-пінських говірок)*, в кн.: *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik, Bd. 2012*, ред. O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, V.O. Sagner, München – Berlin 2013, с. 31-37].
- Bevzenko S.P., *Dialektolohiya*, Kyiv 1980 [Бевзенко С.П., *Діалектологія*, Київ 1980].
- Veksler P., *Histarychnaya fanalohiya belaruskay movy*, Minsk 2004 [Векслер П., *Гістарычная фаналогія беларускай мовы*, Мінск 2004].
- Humetskaya L.L., *Voprosy ukrainsko-belorusskikh yazykovykh svyazey drevnego perioda*, „Voprosy yazykoznaniiya” 1965, nr 2, s. 39–44 [Гумецкая Л.Л., *Вопросы украинско-белорусских языковых связей древнего периода*, «Вопросы языкознания» 1965, № 2, с. 39–44].
- Zevako V.I., *Pro deyaki bilorus'ki osoblyvosti hovirok pivnichnoyi Chernihivshyny u zv'yazku z problematy yikhnoho hrupuvannya*, „Filolohichni studiyi: Struktura i semantyka movnykh odynyt” 2014, вып. 10, s. 39-47 [Зевако В.І., *Про деякі білоруські особливості говірок північної Чернігівщини у зв'язку з проблемами їхнього групування*, «Філологічні студії: Структура і семантика мовних одиниць» 2014, вип. 10, с. 39-47].
- Karskyu E., *Etnograficheskaya karta belorusskogo plemeni: Belorusskiye govory*, [w:] *Belorusy*, t. 1: *Vvedeniye v izucheniye yazyka i narodnoy slovesnosti*, ред. E. Karskyu, Warszawa 1903 [Карский Е., *Этнографическая карта белорусского племени: Белорусские говоры*, в кн.: *Белорусы*, т. 1: *Введение в изучение языка и народной словесности*, ред. E. Карский, Warszawa 1903].
- Klimchuk F.D., *Havorki Zakhodnyaha Palessya: Fanetychny narys*, Minsk 1983 [Клімчук Ф.Д., *Гаворки Заходняга Палесся: Фанетычны нарыс*, Мінск 1983].
- Klimchuk F.D., *Havorki Berastseyskay voblastsi*, [w:] *Gdzie bije źródło... Pieśni ludowe pogranicza Polski i Białorusi*, ред. F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, M. Żygalova, Lublin–Wisznice 2015, s. 129-143 [Клімчук Ф.Д., *Гаворки Берастейскай вобласці*, в кн.: *Gdzie bije źródło... Pieśni ludowe pogranicza Polski i Białorusi*, ред. F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, M. Żygalova, Lublin–Wisznice 2015, с. 129-143].

- Kozłowska-Doda J., *Białoruś jako pogranicze a pogranicza Białorusi: Zarys problematyki badań językoznawczych z przełomu XX i XXI w.*, „Studia białorutenistyczne” 2016, nr 10, s. 235-262.
- Kryvitski A.A., *Дуэлекталогія беларускай мовы*, Minsk 2003 [Крывіцкі А.А., *Дыялекталогія беларускай мовы*, Мінск 2003].
- Kuznetsov S.A. (red.), *Bolshoy tolkovyy slovar russkogo yazyka*, Sankt-Peterburg 2008 [Кузнецов С.А. (ред.), *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург 2008].
- Kuraszkiewicz W., *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*, wyd. 2, Warszawa 1963.
- Kurylo O., *Materiyaly do ukrayins'koyi diyalektolohiyi ta folklorystyky*, Kyuiv 1928 [Курило О., *Матеріали до української діалектології та фольклористики*, Київ 1928].
- Maryeyev D.A., *Dynamika shhidnopolis'koho dialektu*, Kyuiv 2018 [Мареев Д.А., *Динаміка східнополіського діалекту*, Київ 2018].
- Moysiienko V.M., *Pivnichnoukrayins'ke narichchya: Okreslenist u prostori i chasi*, [w:] *Plotohenez: Materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi*, 2015, s. 144-165 [Мойсієнко В.М., *Північноукраїнське нариччя: Окресленість у просторі й часі*, в кн.: *Глотогенез: Матеріали міжнародної наукової конференції*, 2015, с. 144-165].
- Moysiienko V.M., *Istorychna dialektolohiya ukrayins'koyi movy: Pivnichne (polis'ke) narichchya: Pidruchnyk*, Kyuiv 2016 [Мойсієнко В.М., *Історична діалектологія української мови: Північне (поліське) нариччя: Підручник*, Київ 2016].
- Moysiienko V.M., Hrymashevych G.I., *Yednist u riznomanitnosti: Polischuky: Navchalno-metodychnyy posibnyk*, Zhytomyr 2018 [Мойсієнко В.М., Гримашевич Г.І., *Єдність у різноманітності: Поліщуки: Навчально-методичний посібник*, Житомир 2018].
- Nazarova T.V., *Linhvistychnyy atlas Nyzhnoyi Pryp'yati*, Kyuiv 1985 [Назарова Т.В., *Лінгвістичний атлас Нижньої Прип'яті*, Київ 1985].
- Rusaniv's'kyu V.M., Taranenko O.O., Zyblyuk M.P. ta in. (red.), *Ukrayins'ka mova: Entsyklopediya*, vyd. 2, Kyuiv 2004 [Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. (ред.), *Українська мова: Енциклопедія*, вид. 2, Київ 2004].
- Salvatore D.G., *Deyaki osoblyvosti hovoru Ripkyns'koho rayonu*, «Filolohichni studiyi: Zbirnyk naukovykh prats» 2017, wup. 9, s. 140-145 [Сальваторе Д.Г., *Деякі особливості говору Ріпкинського району*, «Філологічні студії: Збірник наукових праць» 2017, вип. 9, с. 140-145].
- Semenova O., *Dialektolohichni doslidzhennya ukrains'ko-bilorus'koho Polissya: Istoriohrafichnyy aspekt*, „Narodna tvorchist ta etnolohiya» 2019, nr 5 (381), s. 44-50 [Семенова О., *Діалектологічні дослідження українсько-білоруського Полісся: Історіографічний аспект*, «Народна творчість та етнологія» 2019, № 5 (381), с. 44-50].
- Skopnenko O.I., *Ukrayins'ka ta bilorus'ka literaturni movy movu XX st. kriz pryzmu Polissya*, „Volyn-Zhytomyrschyna: Istoryko-filolohichnyy zbirnyk z rehionalnykh problem” 2010, nr 22 (I), s. 159-164 [Скопненко О.І., *Українська та білоруська літературні мови XX ст. крізь призму Полісся*, «Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем» 2010, № 22 (I), с. 159-164].
- Tolstoy N.I., Hura A.V., Ternovskaya O.A., Tolstaya S.M., *Poleskiy etnolingvisticheskiy sbornik: Materialy i issledovaniya*, Moskva 1983 [Толстой Н.И., Гура А.В., Терновская О.А., Толстая С.М., *Полесский этнолингвистический сборник: Материалы и исследования*, Москва, 1983].
- Chekmonas V., *Iz istorii formirovaniya belorusskikh govorov*, [w:] *Belarusskaya mova: Shlyakhi razvitstya, kantakty, perspektyvy: Materyaly III Mizhnar. kanhresa belarusistaў*, Minsk 2001, s. 29-50 [Чекмонас В., *Из истории формирования белорусских говоров*, в кн.: *Беларуская мова: Шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў*, Мінск, 2001, С. 29-50].

Ukrainian-Belarusian Borderland: Belarusian Influence on the Subdialects of Ukrainian Polesie

Abstract

The present paper is devoted to the research on the Ukrainian northern supradialect or, more precisely, the issue of the influence of Belarusian language space on the structure of local subdialects within it. The paper aims to indicate and describe characteristic features of Ukrainian Polesian subdialects, yet only those that testify to common with South Belarusian dialects trends in the evolution of dialectal phenomena or that penetrated into their structure as a result of Belarusian influence. In connection with this, the research is largely confrontational. This is why comparative-historical and descriptive methods of analysis were taken up.

Keywords: Ukrainian northern supradialect, Polesie, influence of Belarusian subdialects, comparative-historical method of analysis, descriptive method of analysis

Magdalena Ambra Wójcik, magister, doktorantka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (specjalność – językoznawstwo). Absolwentka filologii rosyjskiej I i II stopnia oraz filologii ukraińskiej z językiem rosyjskim I i II stopnia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.